

Att dra VAB-kortet, rasistkortet och enkel-svetsare-kortet

Om behandlingen av en polysem konstruktion i ordbok och konstruktikon

Kristian Blensenius & Emma Sköldberg
Göteborgs universitet

1 Inledning

Följande meningar (vår kursivering i exemplen) är hämtade från korpusen Sociala medier som ingår i Språkbanken Texts ordforskningsplattform Korp (Borin et al., 2012):

- (1) Jag vet att det finns de som *drar VAB-kortet* så fort det blir lite extra jobbigt på jobbet [...].
- (2) Jag stör mig på personer som *drar fram rasistkortet* för minsta lilla som inte ens har med rasism att göra.
- (3) Undrar om Löfven *kör det där enkel-svetsare-kortet* hemma också.

Gemensamt för exemplen är att de inkluderar olika varianter av en konstruktion som kan beskrivas som [VERB x-kortet]. Beteckningen *konstruktion* används här i konstruktionsgrammatisk innebörd (Goldberg, 2006), dvs. om uttryck med en viss form parad med en viss funktion. Kännetecknande för konstruktionen är att den innehåller ett verb och substantivet *kort* i bestämd form singular i form av en efterled. Förleden kan vara av olika slag: i exemplen ovan utgörs förleden av *VAB-* (dvs. Vård av barn), *rasist-* respektive *enkel-svetsare* (för fler exempel, se avsnitt 2.2.1). Även verbet varierar, men några vanligt förekommande verb är, liksom i exemplen ovan, *dra*, *dra fram* respektive *köra* (se avsnitt 2.2.2).

Utifrån exemplen i (1–3) tycks konstruktionen ange att någon åberopar något: att *dra VAB-kortet*, som i (1) ovan, kan avse att någon av någon anledning åberopar VAB i en viss situation. Det bakomliggande skälet till åberopandet av VAB verkar vara att undvika jobb.

Konstruktionen [VERB x-kortet] är i skrivande stund, såvitt vi vet, inte beskriven i någon större utsträckning i svenska språkresurser, t.ex. i ordböcker eller i *konstruktikon*, där det senare här avser den samlade beskrivningen av språkliga mönster, *konstruktioner* (Lyngfelt & Sköldberg, 2013, s. 76). Närmare bestämt avses här Svenskt konstruktikon (SweCcn, se t.ex. Lyngfelt et al., 2018), en fritt tillgänglig databas över svenska konstruktioner.

Syftet med denna artikel är först och främst att analysera konstruktionen [VERB x-kortet] ur lexikalisk och grammatisk synvinkel. Därtill vill vi undersöka hur konstruktionen skulle kunna representeras i en ordbok eller i SweCcn, eftersom detta ska visa sig inte vara alldeles självklart.

Först ger vi en bakgrund till konstruktionen, och sedan går vi igenom dess användning, betydelser och funktioner. Därefter diskuterar vi hur konstruktionen kan beskrivas i en lexikografisk respektive konstruktionsgrammatisk resurs. Artikeln avslutas med sammanfattande slutord.

2 Konstruktionens ursprung, uppbyggnad, användning och semantik

2.1 Ursprung

Konstruktionen [VERB x-kortet] tycks ha blivit vanligare i svenskan under senare tid: en indikation på detta ges av en sökning i korpusen Sociala medier på vanligare sammansättningar som *rasistkortet*, *kvinnokortet* och *offerkortet*. I samtliga fall ser bruket ut att ta fart kring 2005.

Uttrycket verkar ha kommit till svenskan från engelskan; i *Oxford English Dictionary* (OED, rev. 2021), moment P.4.c., ges i artikeln *card*, n.2 belägg på *play the land purchase card* från 1885, och från 1974 kommer exemplet *Mr Powell enabled many anti-coloured voters to identify with the Conservatives (although the Tory leadership declined to play the race card)*. Notera att beläggen i samtliga fall avser *play the x card*, vilket kan antyda att det handlar om spelkort. De tidigaste beläggen i svenskan på [VERB x-kortet] inkluderar verbet *spela* (*ut*). I Expressen finner vi 1991 en diskussion av en artikel i New York Review of Books vid namn ”Playing the Racial Card”, som översätts till ”Att spela ut raskortet”.

2.2 Uppbyggnad och användning

I det följande behandlas konstruktionens ingående delar och hur den används mer ingående. Vår analys av [VERB x-kortet] baseras på bruket av konstruktionen i samtida svenska texter i Korp. Konstruktionen återfinns i olika delkorpor, t.ex. Kubord 2 (med tidningstexter) och SVT nyheter (med nyhetstexter), men här har vi valt att studera användningen av [VERB x-kortet] i Sociala medier (på drygt 11 miljarder token) eftersom vi bedömer att konstruktionen är förhållandevis vardaglig och att användningen av den kan vara större i mer talspråksliknande text.

2.2.1 Förleder till *-kortet*

I korpusen Sociala medier i Korp finns närmare 320 000 förekomster av sammansättningar som slutar på *-kortet* och i figur 1 återfinns exempel på mer återkommande sådana. Värt att notera är att vi har utelämnat ett antal frekventa sammansättningar som (i första hand) refererar till konkreta kort ur listan, t.ex. *coop-kortet*, *fiskekortet*, *tarotkortet*, *gymkortet* och *presentkortet*.

Exempelorden i figur 1 har många gemensamma drag. Flera av dem är tydligt relaterade till varandra (se t.ex. *rasist-*, *ras-*, *rasse-* och *rasismkortet*). Vidare kan flertalet förleder föras till mer emotivt laddade semantiska fält (se t.ex. *nazist-*, *antisemit-*, *islamofobi-* och *pedofil-*).

En genomgång av sammansättningarna visar samtidigt mångfalden i textmaterialet och några av alla de möjligheter som står till buds vid användningen av [VERB x-kortet]. Som exempel kan sammansättningarna *demenskortet*, *foliehattskortet*, *nyvalskortet*, *otrohetskortet*, *skuldkortet*, *snyftkortet*, *svartsjukekortet*, *sympatikortet* och *time out-kortet* nämnas.

rasistkortet offerkortet raskortet SD-kortet nazistkortet
kvinnokortet rassekortet antisemitkortet kommunistkortet
martyrkortet judekortet diskrimineringskortet feministkortet
våldtäktskortet invandrarkortet islamofobikortet förintelse-
kortet mångfaldskortet ålderskortet fascistkortet rasismkortet
PK-kortet könskortet islamofobikortet Hitlerkortet gravidkortet
mammakortet pedofilkortet bögbortet blattekortet moralkortet
kränkthetskortet sympatikortet muslimkortet kränktkortet
snyftkortet invandringskortet genuskortet nazikortet uppehålls-
tillståndskortet enkel-svetsare-kortet trollkortet religionskortet
yttrandefrihetskortet känslokortet demokratikortet skuldkortet
rysskortet nassekortet incestkortet jämställdhetskortet avund-
sjukekortet sjukdomskortet antisemitismkortet självmords-
kortet hatkortet traditionskortet sexkortet terroristkortet
svartsjukekortet killkortet gaykortet konspirationskortet Breivik-
kortet

Figur 1. Exempel på vanligare sammansättningar som slutar på *-kortet* i Korps Sociala medier.

I korpusen finns därtill ett antal komplexare förled som också de tydliggör några av alla de möjligheter som finns, t.ex.:

(4) Sjöstedt kör *jag-har-varit-ute-i-verkligheten-kortet*.

Ytterligare exempel på komplexare förled är *en-jag-känner-drabbades-minsann-*, *ni-är-stygga-*, *det-handlar-om-personlig-smak-*, *hon-får-kritik-för-hon-är-kvinna-* samt *mångkulturen-är-hemsk-och-urholkar-sverige-*. Som synes kan förleden utgöras av allt från ett enskilt ord till åtminstone två satser.

2.2.2 Verb(förbindelser)

För att undersöka vilka verb som uppträder i konstruktionen kan man studera konkordansrader i Korps KWIC-visning (jfr Atkins & Rundell, 2008, s. 104, om konkordansers roll inom lexikografin). För ökad kunskap om vilka verb som brukar uppträda i kombination med konstruktionens *kortet*-sammansättningar är emellertid visningsläget Ordbild lämpligare (se Borin et al., 2012; se även bl.a. Sköldberg, 2022, s. 167ff.). I tabell 1 återges valda delar av innehållet i ordbilder för substantiven *rasistkortet*

(sammanlagt 9 203 belägg), *offerkortet* (710 belägg) och *kvinnokortet* (462 belägg) i Sociala medier. Mer precist listas topprankade verb som föregår aktuella substantiv.

Tabell 1. Fem-i-topp-rankade verb som föregår *rasistkortet*, *offerkortet* och *kvinnokortet* i ordbilder över språkbruket i Korps Sociala medier.

	VERB + <i>rasistkortet</i>	VERB + <i>offerkortet</i>	VERB + <i>kvinnokortet</i>
1	dra	spela	dra
2	dra fram	dra	spela
3	dra upp	dra fram	köra
4	spela	köra	dra fram
5	använda	dra upp	använda

Av innehållet i tabell 1 framgår att de tre substantiven i hög grad föregås av samma eller besläktade verb i den aktuella korpusen, t.ex. *dra*, *dra fram* och *spela*.

En genomgång av materialet visar också att det ibland rör sig om andra verb, följda av en prepositionsfras i vilken den aktuella *kortet*-sammansättningen utgör rektion. Exempel är *hota med*, *vifta med* och verb + participkombinationer som *komma dragande(s) med*, dvs. även andra sorters verb(kombinationer) som betecknar något slags handling som utförs på objektet. De beläggen är semantiskt klart relaterade till övriga exempel i denna text (den semantiska rollen för *x-kortet* är t.ex. densamma som när ordet står i objektsposition), men de täcks inte syntaktiskt av den sammanfattande konstruktionsangivelsen [VERB *x-kortet*]. Samtidigt speglar just angivelsen [VERB *x-kortet*] den typiska strukturen hos de flesta belägg i aktuell korpus.

2.3 Betydelser och funktioner

Tyvärr är sökordens kontexter av upphovsrättsliga skäl starkt begränsade i Korps KWIC-visning, och av detta skäl är det ibland mycket svårt att avgöra vad en användning av konstruktionen egentligen betyder. Förleden i den ingående sammansättningen spelar emellertid en viktig roll för analysen av det enskilda fallets semantik. Strax nedan listas ett antal exempel på olika sammansättningar med *-kortet* hämtade ur materialet.

För jämförelsens skull har de alla kombinerats med verbet *dra*. Efter respektive exempel återfinns möjliga betydelser hos ordkombinationerna.

- *dra VAB-kortet*: 'åberopa VAB (dvs. vård av barn)'
- *dra moralkortet*: 'åberopa god moral'
- *dra rasismkortet*: 'konstatera att något handlar om rasism (och kanske att man själv drabbats av denna)'
- *dra offerkortet*: 'framställa sig själv som ett offer'
- *dra feministkortet*: 1. 'uttrycka att man är feminist'; 2. 'uttrycka att man blir extra hårt åtgången e.d. (i visst sammanhang) för att man är kvinna'
- *dra självmordskortet*: 'hota med att begå självmord'.

Som synes uppvisar kombinationen *dra x-kortet* flera betydelser. En och samma ordkombination kan, som framgår av exemplet gällande *feministkortet*, också betyda olika saker.

Konstruktionens semantik påverkas också av det verb som används, vilket framgår av följande korpusbelägg som alla inkluderar sammansättningen *rasistkortet*:

- (5) Invandrare måste sluta *dra rasistkortet*.
- (6) Jag stör mig på personer som *drar fram rasistkortet* för minsta lilla som inte ens har med rasism att göra.
- (7) Vidare synes invandrabarn ofta *spela "rasistkortet"* om en lösning av en konflikt inte går till deras fördel.
- (8) Min erfarenhet är också att de som springer runt och *hotar med rasistkortet* aldrig har några intellektuellt hållfasta argument utan *använder rasistkortet* för att tysta omgivningen.

Vid användning av verb som *dra*, *drar fram* och *spela* rör det sig troligen om mer eller mindre explicita anklagelser om rasism. Vid verb som *hota* torde anklagelserna om särbehandling vara mer vaga.

Mer generellt kan man emellertid säga att man genom att använda olika instanser av konstruktionen för det första kan sägas åberopa en företeelse eller liknande för att vinna medhåll i en diskussion, fördelar i en förhandling etc. Detta kan exempelvis gälla om man *drar rasism-*, *VAB-* eller *moralkortet*. Det skäl e.d. som åberopas preciseras alltså av förleden i sammansättningen.

För det andra kan man, genom att använda vissa instanser av konstruktionen, framställa någon annan som något. Vad detta något är framgår av sammansättningens förled, men i huvudsak är det något negativt. Detta

gäller t.ex. vid användningar av *dra rasist-*, *nazist-*, *antisemit-* och *fascistkortet*.

För det tredje kan den som påstås dra ett visst kort beskyllas för att ikläda sig en viss utsatt roll. Vilken denna roll är preciseras av sammanställningens förled, såsom vid *dra offer-*, *martyr-* och *kvinnokortet* samt vid vissa användningar av *feministkortet*.

För det fjärde kan det handla om ett hot, t.ex. att begå självmord som vid *dra självmordskortet*. Ännu ett sådant exempel är *dra rysskortet*, som inte sällan handlar om att hota med en invasion från Ryssland.

Som torde ha framgått av exemplen ovan uppträder konstruktionen typiskt i en utsaga om någon annan än talaren/skribenten själv. I exemplen (1–3) är det exempelvis *de*, *personer* och *Löfvén* som drar m.m. ett kort. Om man anklagar någon för att ”verba *x-kortet*” menar man att det är svårt att kritisera denna person eller att fortsätta diskutera med hen. Den som ”verbar *x-kortet*” åberopar nämligen ett skäl, ett läge m.m. (såsom egen sjukdom, vård av barn och särbehandling) vilka är svåra att ifrågasätta. På samma sätt kan ett hot (såsom det att begå självmord) lamslå vidare krav. Vår tolkning styrks av bl.a. följande korpusexempel (se även exempel 7–8 ovan):

- (9) Ser att du redan har *kört jobbkortet* flera gånger, så då får du ta backup-planen istället som är *sjukdomskortet*.

I (9) ges som synes förslag på två olika anledningar som kan användas som svepskäl för att slippa ifrån något.

Viktigt i sammanhanget är också att den som konstaterar att någon annan ”verbar *x-kortet*” därtill ofta uttrycker indignation över agerandet eftersom personen som dragit kortet slipper ifrån ansvar eller blockerar fortsatt diskussion.

3 Möjliga beskrivningar av [VERB *x-kortet*]

3.1 Kort om partiellt schematiska flerordsförbindelser i ordböcker och konstruktikon

Flerordsförbindelser av det slag som behandlas i denna artikel har diskuterats en del i lexikologisk och fraseologisk litteratur. Inom nordisk lexikografi kan Berg-Olsen (2013) nämnas, som genomför en undersökning av fyra schematiska flerordskonstruktioner i *Norsk Ordbok*, bl.a. [x og x] som i *måtte og måtte*. *Norsk Ordbok* har som ambition att beskriva

både enskilda ord och grammatiska egenskaper hos ordkombinationer, och Berg-Olsen konstaterar att ordboken täcker en del men långt ifrån allt, och att "leksikografer må nødvendigvis fokusere på det leksikaliserte og det typiske" (Berg-Olsen, 2013, s. 92). Vidare har Farø och Lorentzen (2009) behandlat ett stort antal flerordsförbindelser, alltifrån fastare idiom till så kallade *fraseoskabeloner* (motsvarande schematiska flerordskonstruktioner). De senare tillhör de mest schematiska flerordförbindelserna, med flera tomplatser (eng. *slots*) och typiskt med fasta element i form av funktionsord. Ett exempel är [KOMP og KOMP], dvs. adjektiv i komparativ + *og* + samma adjektiv (Farø & Lorentzen, 2009, s. 78). Denna kan på svenska instansieras som såväl *större och större* som *bättre och bättre* m.fl. Farø och Lorentzen (2009, s. 89) konstaterar att fraseoskabelonerna hör till de mindre behandlade i danska ordböcker, trots att de är högst relevanta för ordboksanvändarna.

Croft (2003, s. 53) konstaterar att inte bara enskilda ord utan även konstruktioner utgör en nödvändig del av modellen för syntaktisk representation av en talares kunskap om språk, samt att konstruktioner, i likhet med enskilda ord, har betydelser. Att partiellt schematiska flerordsförbindelser kan vara svårhanterliga i såväl ordböcker som grammatiker är ett känt problem. Sköldberg et al. (2013) redogör t.ex. för en studie av ett antal partiellt schematiska konstruktioner, bl.a. [i ADJEKTIV-aste laget] (se även Lyngfelt & Sköldberg, 2013, s. 80–81 för en mer ingående behandling av just denna konstruktion). Konstruktionen [i ADJEKTIV-aste laget] behandlas under uppslagsordet *lag* i en ordbok tillsammans med utvalda adjektiv (*längsta, största, minsta, kortaste* samt tillägg som "etc.") för att signalera att det finns fler tänkbara adjektiv. Det konstateras att flera sorters adjektiv missas, bl.a. sådana som inte anger storlek (t.ex. *tuffaste*). Det påpekas också att betydelsebeskrivningarna haltar: typiskt beskrivs konstruktionen bara med ett av de tänkbara adjektiven, men denna beskrivning passar kanske inte för de andra adjektiven. Den fulla produktiviteten hos konstruktionen visar sig inte heller i ordboken. Det diskuteras vidare hur ett antal konstruktioner av nämnt slag skulle kunna hanteras i SweCcn, och det konstateras att ordboken kan dra nytta av konstruktikonets sätt att hantera konstruktionen som ett produktivt mönster, samtidigt som ordbokens förtjänst visar sig med de lexikala enheter som är etablerade med en viss konstruktion (t.ex. *lag* i [i ADJEKTIV-aste laget]).

Konstruktionen [VERB x-kortet] liknar i viss mån [i ADJEKTIV-aste laget] ovan: konstruktionen innehåller såväl tomplatser för ord som för ordled, samtidigt som ett element (i detta fall ordled) är fast: *-kortet*. Samtidigt uppvisar [VERB x-kortet], som vi ska se, en jämförelsevis

komplex betydelsepertuar som erbjuder utmaningar för såväl ordbok som grammatik.

3.2 Konstruktionen i några befintliga ordböcker

Konstruktionen [VERB x-kortet] är inte beskriven i SweCcn, och i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO, 2021) återfinns vi den inte heller: inte i artikeln om substantivet *kort* och inte under t.ex. verben *dra* eller *spela* eller under förledskandidater som substantiv som *rasist*. I *Den Danske Ordbog* (DDO) ges under uppslagsordet *racismekort* instanser av motsvarande konstruktion, *trække racismekortet* och *spille racismekortet* tillsammans med definitionen 'beskyldning om racisme som fremsættes for at så tvivl om en modparts motiver, argumenter og moral'. Även Dansk Sprognævn ger i sin nyordsordbok exempel på samma verb, men med annan förled i form av instanserna, *spille offerkortet* och *trække offerkortet*. I *Det Norske Akademis Ordbok* (NAOB) illustreras motsvarande konstruktions schematicitet i att förleden symboliseras med en tom position: under substantivet *kort* ges under uttrycket *legge kort* de partiellt schematiska *dra/trekke* ____ *kortet* och *spille/bruke* ____ *kortet*. De båda uttrycken definieras på samma sätt: 'bruke metoder eller argumenter som er vanskelige for ens motstandere å stille noe opp mot'. Parentetiskt kan noteras att detta beskrivningsformat även återkommer i ordböcker som OED, i detta fall under substantivet *card* i idiomet *to play (also use) the — card* "and variants", med det specificerande tillägget "Frequently as *to play the race card*" och med definitionen av den moderna användningen 'to exploit one's membership of a specified minority or marginalized group as a means of gaining sympathy or an unfair advantage (depreciative, and chiefly used in accusations of others)'.

Nedan diskuteras två sätt på vilka man kan informera språkanvändare, inte minst inlärare av svenska, om konstruktionen [VERB x-kortet] och hur den används. Först tar vi upp några möjliga lösningar i en svensk definitionsordbok, därefter ett möjligt presentationssätt i SweCcn.

3.3 SO i framtiden

Grundläggande inom lexikografin är att behandlingen av en konstruktion som [VERB x-kortet] anpassas efter aktuell ordbok, dess målgrupp(er) och tänkta syften (se vidare bl.a. Rundell, 2012, s. 57ff med anförd litteratur). I det följande tar vi upp några tänkbara beskrivningsmöjligheter i SO (2021), som är en allmänspråklig ordbok med huvuduppgiften att beskriva modern svenska. Ordboken vänder sig till modersmålstalare och avancerade inlärare och den är avsedd att fungera som stöd vid i första hand

reception men också vid produktion. Nuvarande upplaga av SO bygger vidare på flera tidigare ordböcker och innehållet i den följer vissa principer som beskrivs i bl.a. Ralph et al. (1977) och Järborg (1989). Vid behandlingen av konstruktionen måste SO-lexikograferna förhålla sig till också dessa ramar. Exempelvis är det inte i enlighet med principerna att i likhet med NAOB lägga in t.ex. *dra* ____ *kortet* som ”partiellt schematiskt idiom” under uppslagsordet *kort*.

En tänkbar behandling av den aktuella konstruktionen skulle vara att infoga några vanligare sammansättningar, exempelvis *rasistkort* och *feministkort*, som egna uppslagsord i SO. De olika ordboksartiklarna skulle sedan gälla enskilda instanser av konstruktionen. Korpusbaserade språkexempel med frekventare verb som *dra* och *spela* kunde läggas till liksom kommentarer om att uppslagsordet typiskt uppträder i bestämd form och i vardagligt språk. En fördel med detta sätt är att de sammansättningar som väljs ut är lätta att hitta i ordboken. Det finns också gott om plats att beskriva dem på. Ett uppenbart problem är dock att själva uppslagsorden svårligen går att definiera. En annan nackdel är svårigheten att illustrera produktiviteten hos den underliggande konstruktionen (dvs. i vilken utsträckning konstruktionen kan användas med nya led, jfr Olofsson, 2017).

Ett annat sätt skulle vara att lägga in efterleden *-kortet* som uppslagsord (jfr t.ex. uppslagsordet *-snåret* i SO). En sådan lösning skulle tydliggöra att det rör sig om en produktiv sammansättning och att den alltid uppträder i bestämd form. Ett flertal sammansättningar, t.ex. *raskortet*, *offerkortet* och *nazistkortet*, kan sedan listas som morfologiska språkprov i artikeln. Men också här skulle betydelsebeskrivningen utgöra en utmaning eftersom betydelsen hos sammansättningens efterled är svår att ringa in. Sammansättningens förled ger i och för sig signaler om vad instansen av konstruktionen handlar om, men kännedom om förledens betydelse räcker inte för att användaren ska kunna räkna ut vad just en viss instans av konstruktionen betyder. För lexikografen blir det också svårt att tydliggöra att det rör sig om en konstruktion i vilken sammansättningen endast utgör en del.

Ett tredje alternativ skulle vara att hela konstruktionen behandlas inom ramen för en egen bildlig underbetydelse till uppslagsordet *kort*. I ordboksartikeln skulle det framgå att substantivet uppträder i bestämd form, att det ingår i en sammansättning och att konstruktionens totala betydelse är nära förknippad med förleden i sammansättningen. Beskrivningen skulle kompletteras med morfologiska exempel som *rasistkortet* och *VAB-kortet*. En fördel med denna lösning är att konstruktionen beskrivs under den enda konstanten i konstruktionen, dvs. substantivet *kort*. En fullstän-

dig beskrivning av detta ord förväntas också innehålla information om konstruktionen. Men hur vet ordboksanvändarna att de ska söka på ordet *kort* för att försöka förstå mer kreativt yttranden som t.ex. ”Undrar om Löfven kör det där enkel-svetsare-kortet hemma också?”. Även vid denna lösning är det svårt att tydliggöra konstruktionens semantiska spännvidd.

Ett fjärde alternativ skulle vara att betrakta konstruktionen som ett slags idiom och behandla den som ett sådant. Å ena sidan kan man, såsom vid Dansk Sprognævns beskrivning av *racismekort*, införliva uppslagsord som *rasistkortet* och *offerkortet* och därefter ange att uppslagsordet förekommer i en viss eller i några få flerordskombinationer. Väljer man detta alternativ kan man på ett utförligare sätt beskriva några enskilda instanser, deras formella och stilistiska drag och lista typiska verb. Instansen kan förklaras och exempel kan ges men konstruktionens produktiva sida skulle inte gå att förmedla. Å andra sidan skulle man kunna göra som i NAOB och bl.a. markera förleden i sammansättningen med en platshållare men detta förfaringssätt är som nämnts oförenligt med rådande principer för hur idiom behandlas i SO. Att på ett begripligt sätt återge såväl formella som stilistiska egenskaper hos idiomet, att förleden, verbet och semantiken varierar samt i vilka slags kontexter idiomet uppträder, skulle i princip vara omöjligt. Lexikografen skulle bara kunna ge en ytterst begränsad bild av produktiviteten hos konstruktionen och den variationsrikedom som man finner i korpusar.

3.4 Konstruktikon

Som noteras i 3.2 ovan, innehåller SweCcn just nu ingen beskrivning av [VERB x-kortet]. Det vore dock fördelaktigt att även kunna hantera konstruktionen inom ramen för konstruktikonet, eftersom detta möjliggör en täckning av betydelser hos flera olika instanser av konstruktionen. Vi har i nuläget inte lyckats etablera några (definitions-mässiga) gränser för vilka förled *-kortet* kan ta, och en konstruktionspost i konstruktikonet skulle ha möjlighet att hantera detta. På liknande sätt är det med verben i konstruktionen. Det är visserligen lättare att tänka sig en avgränsning här – det handlar främst om verb som anger att subjektsreferenten hanterar, typiskt flyttar, objektsreferenten i bildlig bemärkelse. Exempel på sådana verb är *dra* och *spela*. Men var gränserna går är svårt att säga även i fråga om verbet; vi finner ju även andra, generellare, verb, t.ex. *hota med* och *köra*.

Det finns några potentiella utmaningar med inkludering av konstruktionen i SweCcn som kan behöva hanteras. Konstruktioner som innehåller ett lexikalt etablerat ordelement, i det aktuella fallet efterleden *-kortet*, är kanske mer förknippade med specifika uppslagsord i vilka *-kortet* ingår.

Det kan då vara lättare att finna dem under sådana uppslagsord än att de uppfattas som exempel på en mer generell konstruktion av typen [VERB x-kortet]. En annan sak att tänka på är att sammansättningen *x-kortet* även används utan verb av den typ som fyller VERB-positionen i konstruktionen (se t.ex. 12 nedan).

En hantering av [VERB x-kortet] i konstruktikonet hade i alla händelser haft att ta hänsyn till vad som verkar vara en viss konstruktionell polysemi (jfr Croft, 2003). En konstruktion som [VERB x-kortet] eller t.o.m. en så specifik konstruktion som [*dra* x-kortet] är inte entydig (se 3.3 ovan). Detta är inte bara beroende på vilket kort det är frågan om, utan även på den vidare kontexten.

4 Slutord

Den här artikeln fokuserar på konstruktionen [VERB x-kortet], vars enda konstant är efterleden i bestämd form, *-kortet*. Förleden varierar, liksom det föregående verbet. Av exemplen ovan framgår också att man kan urskilja delvis olika betydelser men att konstruktionens semantik indikeras av just sammansättningens förled och av verbet. En och samma instans av konstruktionen, såsom *dra feministkortet*, kan emellertid ha åtminstone två betydelser. Har då [VERB x-kortet] flera betydelser i olika sammanhang, som har en familjelikhetsrelation till varandra (jfr Croft, 2003)? X-kortets förled verkar om inte annat kunna spela en viss roll för polysemin, exempelvis om sammansättningen är *rasistkortet* eller *feministkortet*: någon kan påstås dra feministkortet om talaren menar att vederbörande har påstått sig vara feminist, men kanske inte lika gärna rasistkortet i motsvarande användning, dvs. att vederbörande har påstått sig vara rasist. Det verkar ändå som om samtliga [VERB x-kortet] har ett gemensamt drag. Den som utpekas ”verba x-kortet” kritiseras för att använda sig av en metod eller av argument vilka är svåra eller omöjliga att ifrågasätta eller överträffa. Personen i fråga har därmed satt punkt för vidare förhandling, något som väcker indignation.

I artikeln har vi diskuterat hur konstruktionen skulle kunna beskrivas i framtiden dels i SO, dels i ett konstruktikon. Samtliga möjliga presentationssätt har sina begränsningar när det gäller att fånga den lexikala/semantiska/pragmatiska spännvidd som konstruktionen uppvisar. Förmodligen är en kombination av ordbok och konstruktikon bäst för att beskriva [VERB x-kortet]. Man kan t.ex. göra ordboksartiklar av de vanligaste *x-kortet*-sammansättningarna (t.ex. *rasistkortet*) och dessutom göra en efterledsartikel av efterleden *-kortet*. För att kunna beskriva kon-

struktionens produktivitet krävs dock ett konstruktikon att komplettera med.

Som avslutning ges ytterligare tre belägg av *rasistkortet* ur Sociala medier, där *kortet*-sammansättningens semantiska roll och/eller syntaktiska funktion är några andra:

- (10) Givetvis kom *rasistkortet* upp direkt.
- (11) Då argumenten är slut åker ”*rasistkortet*” fram och personangreppen haglar ifrån vänsterpöbeln, känns bekant!
- (12) Men vi vet att i PK-media väger ju *rasistkortet* mer än *homofobkortet*, och för er så väger kanske *Feministkortet* mer än *invandrarkortet* ...

I exempel (12) omtalas inte mindre än fyra slags kort och som synes handlar resonemanget om de fyra substantivens inbördes ”tyngd” och hur användbara de är i samband med en argumentation m.m. Till skillnad från inom konstruktionen [VERB x-kortet] har substantivet *rasistkortet* här fått en egen betydelse som skulle kunna sägas vara ’anklagan om särbehandling e.d. grundad på rasism’. Men en djupare analys av denna språkutveckling får anstå till en framtida artikel.

Litteratur

- Atkins, B. T. S., & Rundell, M. (2008). *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford University Press.
- Berg-Olsen, S. (2013). Skjematiske fleirordskonstruksjoner i Norsk Ordbok. *Nordiske Studier i Leksikografi*, 12, 80–94.
- Borin, L., Forsberg, M., & Roxendal, J. (2012). Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. I N. Calzolari, K. Choukri, T. Declerck, M. Uğur Doğan, B. Maegaard, J. Mariani, A. Moreno, J. Odijk & S. Piperidis (Red.), *Proceedings of the Eighth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 12)* (s. 474–478). European Language Resources Association (ELRA).
- Croft, W. (2003). Lexical rules vs. constructions. A false dichotomy. I H. Cuyckens, T. Berg, R. Dirven & K.-U. Panther (Red.), *Motivation in Language: Studies in honor of Günter Radden* (s. 49–68). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/cilt.243.07cro>
- Dansk Sprognævn, Nye ord i dansk, *spille offerkortet*. https://dsn.dk/ordbog/noid/spille_offerkortet/
- DDO = Den Danske Ordbog. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Gyldendal. <http://ordnet.dk/ddo>

- Farø, K., & Lorentzen, H. (2009). De oversete og mishandlede ordforbindelser – hvilke, hvor og hvorfor? *LexicoNordica*, 16, 75–102.
<https://doi.org/10.7146/ln.v0i16.18468>
- Goldberg, A. (2006). *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199268511.001.0001>
- Järborg, J. (1989). *Betydelseanalys och betydelsebeskrivning i Lexikalisk databas. Preliminär version*. Göteborgs universitet.
- Lyngfelt, B., Bäckström, L., Borin, L., Ehrlemark, A., & Rydstedt, R (2018). Constructicography at work. Theory meets practice in the Swedish constructicon. I B. Lyngfelt, L. Borin, K. Ohara & T. Torrent (Red.), *Constructicography. Constructicon development across languages* (s. 41–106). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/cal.22.03lyn>
- Lyngfelt, B., & Sköldberg, E. (2013). Lexikon och konstruktikon – ett konstruktionsgrammatiskt perspektiv på lexikografi. *LexicoNordica*, 20, 75–92. <https://doi.org/10.7146/ln.v0i20.20872>
- NAOB = *Det Norske Akademis ordbok*. Kunnskapsforlaget og Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. www.naob.no
- OED = *Oxford English Dictionary*, uppslagsordet *card*, n2, frasen *to play (also use) the — card*.
https://www.oed.com/dictionary/card_n2?tab=meaning_and_use#1305208580
- Olofsson, J. (2017). Förhållandet mellan rörelseverb och förflyttningskonstruktioner – lexikogrammatisk associationskraft och produktivitet. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 35, 87–107.
- Ralph, B., Järborg, J., & Allén, S. (1977). *Svensk ordbok och Lexikalisk databas. Förstudierapport*. Göteborgs universitet.
- Rundell, M. (2012). ‘It works in practice but will it work in theory?’ The uneasy relationship between lexicography and matters theoretical. I R. V. Fjeld & J. M. Torjusen (Red.), *Proceedings of the 15th EURALEX Congress* (s. 47–92). University of Oslo.
- Sköldberg, E., Bäckström, L., Borin, L., Forsberg, M., Lyngfelt, B., Olsson, L.-J., Prentice, J., Rydstedt, R., Tingsell, S., & Uppström, J. (2013). Between grammars and dictionaries: a Swedish constructicon. *Proceedings of eLex 2013* (s. 310–327).
- Sköldberg, E. (2022). Phraseological theory, evidence in corpora and lexicographical practice. On collocations in a monolingual dictionary of Swedish. I K. Blensienius (Red.), *Valency and Constructions. Perspectives on Combining Words* (s. 155–182). Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning.
- SO = *Svensk ordbok* utgiven av Svenska Akademien. (2021).
<https://svenska.se/so/>
- SweCcn = Svenskt konstruktikon. <https://spraakbanken.gu.se/projekt/sweccn>